

hipotezi ortaya atılacaktır. Russell'a göre protozoerlerde ruhun olmadığı iddia edilirse de insanların ruhu olduğu görüşü de yadsınır (Russell, 1982: 72).

KARL MARX

Alman düşünür Karl Marx (1818–1883)'a göre bir toplumun alt yapısını ekonomi, üst yapısını ise din, ahlâk, ruh ve sanat anlayışı oluşturur. Bir toplumun ekonomik yapısını ise o toplumun sanat anlayışı belirler. Marx'a göre, bu alt yapı ve üst yapı ilişkisi gelişmiş toplumlarda birbirini etkileyebilir. Neo-klasiklerin sanat görüşü daha çok aristokratik ruha hitap ederken, Marksistlerin görüşü ise ekonomik bakımdan hâkim olan gruba ya da eğitim görmüş güçlere bağlıdır ve bunlar birbirini yok etmek isteseler bile, daha üst bir sentezde birleşirler ve tez yerine antitez oluşur. Ekonomik olayların içine, üretim araçları, üretim biçimi ve sınıflaşma tarzı girer ve alt yapı oluşturur. Hukuk, felsefe, ahlâk ve siyasette üst yapıyı oluşturur. Bilimsel ilerlemeler sadece materyalist bir dünya görüşünü değil, onun karşıtı olan dünya görüşünü de oluşturur. Davranışçı psikoloji karşısında, psikanalizci psikoloji var olur. Marx'a göre, kapitalist toplumların psikolojisi bağlamında, insanın emeği ve emeğin ürünleri insan için yabancı unsurlardır: «Emeğin ürünü bir nesneye aktarılmış maddeleşmiş, emektir, emeğin nesnelleştirilmiştir» (Marx, 1975: 67). Bedensel ve ruhsal faaliyetlerini çalışırken baskı altında tutan işçi yabancılaşır: Çalışma işçinin dışındadır. Onun özel varlığına ait değildir. Bu nedenle insan çalışırken kendisini olumlamaz, inkâr eder, mutlu değil, mutsuzdur: fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştiremez, bedenini harcar ve zihnini yok eder. Düşünce, doğa ve tarih üçgeninde iş gören, çalışma dışındayken kendine gelir, çalışırken, kendinde değildir. Eleştirel gerçeklikte bireyin kendini tüketen koşullara karşı direnişi ve başkaldırması ele alınır. Toplumcu gerçeklikteyse bu bireysel tepki, kitlesel bir genişlik kazanır. Toplumcu gerçeklikte kişiler ölküleleştirilemez ve içinde bulunan toplumsal koşullarla insan ve tarih yansıtılır. Marksizm sonrasına göreyse sanat bir üretimdir. Sanatsal ruh ne bilimsel ne de ideolojik bilgi üretir. Ancak sanat bunların arasında bir köprüdür, ideolojik bilgiye ulaşmak için bilimsel bilgiyi kullanır. Sanat bir ideoloji ruhunu oluşturur. Marx'a göre, toplumsal olaylar, tarihsel süreç içerisinde kendi karşıtını yansıtır ve ona göre, diyalektik yöntem tez-anti tez ve sentez aşamalarını oluşturur. Bu bağlamda, tarihteki her olay kendi karşıtını yaratır. Bu karşıtılar bir sentez oluşturur ve kapitalizmin yarattığı karşıtı sonuç, sosyalizmi oluşturur. Emek ile üretim arasındaki bağ, toplumsal hayatı şekillendirir. Çünkü insanlar maddi hayatlarını düzene sokmak isterler. Tarihi materyalizmi anlatan bu felsefe, toplumları ve işçi sınıfını harekete geçirmiştir. Marx toplumdaki ilişkiyi inceler, onların varlığını saptar ve bu çıkarımların toplumu değiştirme bakımından ortaya çıkacağını belirtir ve toplumbilimin amacı, toplumsal değişmeyi sağlamak olur. Hegel gibi diyalektiği insan aklı, doğa ve tarihin mantığı olarak algılar. Bu üç konuda da çatışma vardır.

HERBERT SPENCER

İngiliz filozof Herbert Sepencer (1802–1903) evrimin insan bilgisi ve deneyimi açısından önemini vurgularken, Sosyal Darwinizm'e başvurur ve insan karakteri ve sosyal kurumların evrenin tüm yönleriyle gelişiminin, evrimsel olduğu vurgular. Darwin gibi en güçlü olanın yaşam savaşını kazanacağını savunur. Evrimin insan doğasına ve insan topluluklarına uygulanması olan Sosyal Darwinizm'e inanır. Ütopik olarak en güçlü olanın en iyi olduğunu iddia eder. Doğal düzene karışmaksızın insan mükemmelliğine ulaşılacağını savunur. İnsanlar ve organizasyonların kendilerini geliştirmek üzere kendi hallerine bıraktıklarını tıpkı yaşayan türlerin evriminde yalnız kalmaları gibi, yalnız odluklarına inanır. Devletten gelecek yardımın evrimin doğal sürecine engel olduğuna, çevrelerine uyum sağlayamayan bireylerin varlıklarını sürdürmeyeceklerine inandığından, toplumun bir bütün olarak ıslah için yok olmalarını iddia eder (Spencer, 1855:100–142). Spencer'a göre insan bilgisi, deneyimi ve gelişimi gerçektir.

SIR FRANCIS GALTON

İngiliz düşünür Sir Francis Galton (1822–1911) zihinsel kalıtım ve bireysel farklılıklar ve evrim ruhu olguları üzerinde durur. *Kalıtıl Deha* adlı kitabında Galton, ruhsal yönden dengeli, realist ve özel yetenekli insanların belirli aileler arasında çıktığını iddia eder. Sağlıklı ve seçkin bireylerin gelmesini teşvik eden Galton, sağlıklı bireylerin dünyaya gelmesini önlemek ister. Buna da eugenik (soyartımı) (Galton, 1869: 97) adını verir. Seçici döl vermek ve üremeye önem verir. Zihinsel testleri ön plâna alan Galton, zekânın duyumsal kapasiteyle ilişkisi üzerinde durur, Locke gibi tüm bilgilerin kaynağının duyumla olduğunu savunan empirist görüşe inanır. Galton, fikirlerin çağrışımı ve tepki zamanı ölçerek bilinç düzeyini ve ruh yapısını belirledi.

Eski gelenek ve değerlerin artık insanları etkilemediği on dokuzuncu yüzyıl düşünce tarihinde sosyoloji ve pozitivizm ön plâna geçmiştir. Pozitif bilimin olanaklarıyla çalışan makineleşme ve fabrika sitemi endüstri devriminin içinde yerini almıştır ve oluşan sanayi toplumuyla sosyal çalışma, rekabet ve girişimcilik tarzı araştırma yöntemlerinde yerini almıştır.

Düzen ve ilerlemenin uzlaştıırabileceği düşünülür, özellikle işçi sınıfının, bilim, sanayi ve gerçeğin sosyal etiğine inanacağı, toplumun sonsuz bir güce sahip olacağı umulur. Dinamik sosyolojisinde Comte, her bir aşamaya tekabül eden belli tip bir toplumun olduğunu ileri sürer: Askeri/kavgacı, askeri/savunmacı, endüstriyel/pasif; bunların her biri o dönemde geçerli olan entelektüel düşünce tarzıdır. Düşünce ile sosyal organizasyonun gelişmesi arasında bir tekabüliyet vardır. Pozitif

filosofe, gözlenebilir olgular ve onlar arası ilişkiler dışında, hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayacağımız inancına dayanır (Keat ve Urry, 1994: 118-119).

AUGUSTE COMTE

İlk defa Fransız düşünür Saint Simon (1760-1825) tarafından kullanılan pozitivizm, Auguste Comte (1798-1825) tarafından sistemleştirilmiştir. Ruh kavramı açısından pozitivizm böyle bir varlığı metafizik bulduğundan kabul etmez ve bu sebepten dolayı olgulara ve gerçeğe yönelir.

Pozitivizm bilgi, belge ve birikimi bilimsel bilgiye ve bilgi nesnesini olgulara indirgediği için bu durumun dışında kalan töz, ruh, Geist, Tanrı, öz ve benzerleri gibi metafizik öğeleri kabul etmez. Bu sebepten Comte'da pozitif bilimlerin toplumun düzenlenmesi için birer araçtır. Comte düşüncesi sanaldan akla geçen, çok tanrılı ilkçağdan, tek Tanrılı döneme ulaşan ve Tanrı kavramından fizik ötesine geçen ve nihayet insanlık ve bilimi pekiştiren pozitivizme kavuşma çabalarını anlatır. Ona göre, toplumsal dinamiğin değişen ve ilerleyen düzeninde üç hal bulunmuştur. İnsanoğlunun en ilkel dönemini simgeleyen teolojik dönemde, insanlar olayları ve nesnelere inançlarla, dinle, çok tanrılı veya tek Tanrılı güçle algırlar ve doğaüstü bir güç olan Tanrı/Tanrılar her şeye kadirdir ve ilâhi ruh hâkimdir. Fizik ötesi ya da Metafizik dönemde Tanrısal boyuttan, kavramsal veya soyut boyuta geçiş vardır ve örneğin soyut ruh kavramı akıl yürütmeyle canlandırılır. En ileri dönem olan pozitif dönem ise doğa ve toplum yasalarını olduğu gibi bilimle, gözlem ve deneyle ulaşır ve her bilimsel gerçek bütün içindeki yerine göre algılanır (Comte, 1853: 72). Bu bağlamda Comte'a göre gözlem, gerçek ve deneyim sınırını aşan ruh kavramı pozitivizm değildir ve ilerleme düzenden kapaklandığından, düzen kurulduğunda toplumun statik (değişmeyen) öğeleri olan aile değerleri, dil ve din birliği ve dinamik (değişken) öğeleri içeren her türlü bilimsel araştırma yetkin hale gelebilir. Comte, bireyin özgür toplum içinde erimesi ve başkalarının yararını düşünme aşamasını gösteren özgeci (altruistik) yaklaşımı savunması açısından, sosyolojik bir yaklaşım sergiler. Ayrıntılar, bilimsel yansızlık, kuşkuyla yaklaşma ve olayları nedenlere bağlayarak açıklama realizmin en önemli unsurlarıdır. Pozitivist Alfred Weber objektivite ve ampirik sınırlanmalara inanarak, düşünsel sistemini ele alır (Weber, 1992: 56). Gerçek ve doğru bilgi, bilimsel bilgidir ve insanoğlu bilimsel döneme, teolojik tanrısal güçler aşılıp ve doğaüstü güç olan tek Tanrı veya çok Tanrı ekarte edilerek ulaşmıştır. Bu teolojik dönemden sonra, soyut güçler ve fizikötesinin yerildiği metafizik dönem, pozitivizme ulaşmak için yerilmiştir. Pozitif dönem olayların nedenlerine, değişmez bilimsel yasalara ve doğru doğa ve toplum yasalarına odaklanır (Comte, 1853: 7-53). Pozitivizmin fenomenolojisinin yöntemini objektif bilinç içeriğinde gören Franz Brentano (1838-1917) önceki bilgi ve inançları *Epoche*'ye

(paranteze) alıp, her şeyi neden sonuç ilişkisine bağlar ve psikolojinin ve felsefenin tüm nesnelere bilimsel zihin eylemleri olarak görür. Yönelimsellik, zihinsel fenomenlerin temel ayırt edici özelliği olarak nesneye yönelse de onun içeriklerinin var olması gerekmez. Gerçek bulunduğu bir konu hakkında söz sahibi olunur (Brentano, 1948: 9-19). John Stuart Mill (1806-1873) gerçekçiliği deneysellikle kesin idelere indirgemedi bulur. Ona göre, maddi şeylerin ideleri, kalıcı ve değişmezdir (Mill, 1965: 110).

Yirminci yüzyılın yeni realist felsefesinde G.F. Moore ve B. Russell bu ampirik gruptandır. Onlara göre, yanlış inanç öne sürülen bir kuramda önerme bile olmaz. Önermeler ampirik kuramının reddedilmesi, realizmin temelindeki savlardan kaynaklanır: Moore, zihinden bağımsız var olan gerçekçiliğin bilineceğini savunur. Bu gözlemlerle var olur. Zaman zaman nesnel biçimde var olan önermenin varlığını içeren bir yanlış inanç olsa bile, kavramsal olarak gerçeklikle örtüşecek bir doğa vardır. Sıradan bir bilgiyle de olsa her zaman insanın dışında bir gerçeklik ve var olan bir dünya vardır. Moore, kuşkuculuğun karşısında sağduyulu realizmi savunur. Dış dünyadaki gerçeklik, nesnelere dünya içinde var olmasıdır. Bilinen şeyler var olmak zorundadır (Moore, 1993: 1-4). Bertrand Russell, Moore'un etkisiyle realist düşünceyi, Leibniz'den esinlenerek de felsefi önerme çözümlenmesini savunur. Moore gibi, Russell da tanıma ve haber alma (öğrenme) yoluyla elde edilen bilgi ile bireysel objektif betimleme yoluyla mevcut bilgi farklıdır. Tüm bilgiler haber alma, tanışıklık ve ispatla elde edilmelidir. Duyu, Bellek verileri, kendi ve evrenseller objektif değilse, betimleme ile elde edilen bilgiler yanlış olabilir. Russell'a göre bilinen her önerme tanışıklık içeren bir bütün birliktir. Fiziksel nesne, yalnızca betimleme yoluyla bilinir. Russell'a göre ifadelerin en küçük anlamlı cümlelerine çekirdek-atom ve basit önerme gerçekçiliği denir. Her çekirdek-atom önermesi bir araştırma ve ispat sonucu bilinen basit ve mantıksal bir önermeyi yansıtır (Russell, 1996: 60-72). Aklın doğrudan bir kavrayışıyla, asıl gerçeklik üzerine odaklanan zorunlu, genel ve tümel değişmez bilgiye ulaşılır. Zihnin bilgi etme imkânını, kaynağını ve sınırlarını somut yapıdaki beynin bir etkinliği kabul eden psikoloji, bilgi felsefesinin ussallığını fizyolojik etnometodolojiyle açıklarken, psikolojiden farklı olan bilgi felsefesi bilgiyi fizyolojik ve fiziksel görmez, onu insan aklının bir ürünü ve gerçekçiliği olarak kabul eder. Bir soruya verilen klasik yanıt, onun gerçeklikle uyumundan oluşan, düşünce doğruluğunda yatar. Doğruluk yargıda, düşüncede, önermede ve zihinde vardır. Gerçeklik düşünceden bağımsız olarak var olan bir durum olgu ve nesnedir: objektivite içerikli araştırmadır. Doğru olma, gerçekleştirilirdir ve anlamlandırabilmelidir ki bilgi felsefesi olanaklı kılınabilsin. Kant'a göre, duyarlılık, dış dünyadan zaman ve mekân önsel formlarıyla algıları alıp, imgeleme ve bu görüleri birleştirmedir. Anlama, deney ve ispat kadar önemlidir. İnsanın dışındaki gerçek, görümler kapasitesinde ortaya çıkar (Kant, 1995, 70-83). «İngiliz Toplum Tarihi» derslerinde doğruluk ölçütü aşağıdaki gibi anlatılmaktadır:

1. Doğru bilginin ölçütü açık bir sonuçtur
2. Doğru bilgi tümel yaklaşımı iddia, ispat, açıklama ve tez, antitez, sentez ve özgün düşünceyle yansıtır.
3. Doğru bilgi gerçeğe uygun olmalıdır.
4. Doğru bilginin değerlendirilmesi tutarlılık ölçütüyle gerçekleşir.
5. Doğru bilgi topluma yararlı olmalıdır.

HIPPOLYTE TAINE

Daha önce bahsedilen ve realizm konusunu derinleten Hippolyte Taine (1828–1893) sanatsal yaratımların, fiziki belirleyiciler gibi tanımlanmış sebeplere bağlandırılacağı üzerine odaklanır. Yaratıcıya ilham veren ve birbirilerini iç içe girmiş olgularla etkileyen soy, çevre, dönem, ortam, deneyim ve donanımın gerçeklikle anlatılmasıdır. Soy, yazarın üzerinde yaşadığı, toprağın, havasını aldığı iklimin ve ait olduğu ulusun kalıtım yoluyla geçtiği bir etkendir. Çevre ise sadece coğrafi değildir, coğrafyanın belirlediği toplumsal, ticari, ekonomik ve ruh bilimsel unsurlardır. Dönem ise ait olunan yüzyıl parçasının, gerçekçi betimlemesidir. Ortam mekânı yansıtırken, yazarın deneyim ve donanımı objektif olmalı ve algıda seçicilik gerçekleşmelidir (Taine, 1863–1864: 20–99).

ERICH AUERBECH

Erich Auerbach (1892–1950) *Mimesis (Kopya)* adlı yapıtında, Defoe, Richardson ve Fielding'in dış dünyasını ve nesnelere niteliğini canlı bir biçimde yansıtır. Ancak bu yazarların eserlerinde on dokuzuncu yüzyılın tam gerçekçi yaklaşımı yoktur. Viktorya döneminde toplumun alt kesimlerinde yer alan gerçek olay ve olgular ağırbaşlı bir şekilde ele alınıp yansıtılır ve karakter ve olgular tarihsel bir gelişim içinde ve doğru saptamayla incelenir. Dış dünyayı araştırmayı önemli, kılan, Descartes ve Bacon düşün gücüdür. Gerçekçilikte, toplumun genel yapısı ve gündelik hayat on dokuzuncu yüzyıl dönemi özellikleriyle ele alınır. Gerçekçiler kendi yaşam, deneyim ve uzman oldukları konulardan yola çıkarak hakikati aralar ve romantik yazarların düşsel masalımsı, alegorik ve sembolik anlatımına başvuramazlar. Yazar gerçeği bir ayna gibi yansıtır. Bu çalışmanın kaynağı aşağıda incelenecek Platon ve Aristoteles'dir. Bu konuyu bütünüyle kopya etmeyi veya yazarın tarafsız olmasını ima edebilir, yazar hakikati ararken ayrıntılara başvurur ve doğru gözlemlemeye odaklanır. Kişilerin yaratılan topluma, ortama ve zamana uyumu tartışılır (Auerbach 1973: 8–102).